

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ
МИНИСТРЛІГІ**

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

**ФИЛОЛОГИЯ, ӘДЕБИЕТТАНУ ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ
ФАКУЛЬТЕТІ
ҚАЗАҚ ФИЛОЛОГИЯСЫ КАФЕДРАСЫ**

**«ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІ: ТАРИХЫ, ҚАЗІРГІ ЖАЙЫ ЖӘНЕ
КЕМЕЛДЕНУІ»**

**атты республикалық ғылыми-теориялық және әдістемелік
конференция**

**Алматы
«Арыс»
2012**

МАЗМҰНЫ

ПРОФЕССОРЛАР Х. КӘРІМОВ, А. АЙҒАБЫЛОВ, С. МЫРЗАБЕКОВ ТУРАЛЫ

Тасымов А. Профессор Сапархан Мырзабеков – білікті ғалым, ұлағатты ұстаз.....	6
Әлкебаева Д. Ардақты ұстазымыз еді	8
Салқынбай А.Б. «Қарағайға қарсы біткен бұтақтай» қайсар мінезді ғалым.	12
Жаңабекова А.Ә. Профессор С.Мырзабековтің тілдік тұлғасы.....	15
Ақымбек С.Ш. Дыбыстық жүйенің шын жанашыры.....	19
Егізбаева Н.Ж. Профессор А. Айғабылұлы және қазақ морфонологиясы.....	23
Сыздықова Г.О. Ғалым А.Айғабылұлы қазақ морфонологиясының негіздері туралы.....	26

-I-

ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІНІҢ КЕМЕЛДЕНУІ

Ақкөзова .Ә. Түсіндірмелі және себеп мәнді құрмалас сөйлемдер.....	30
Ақымбек С.Ш., Малик М.М. Морфема жігіндегі диссимиляциялық құбылыстар және морфонология.....	33
Атабай Б.А. Л.Будагов сөздігіндегі қазақ лексикасының үлесі.....	37
Әділбекова Ж. Эмпатиялық түсінісудің сөйлеу әрекетіндегі көріністері.....	41
Әміров Ә. 1920-30 жылдар аралығында жарық көрген терминологиялық сөздіктер және олардың өзіндік ерекшеліктері	46
Әнесова Ү. Тілдегі эмблема және символдар туралы.....	51
Жұмағұлова А.Ж. Аударма теориясының тарихы.....	54
Иса Г. Қазіргі қазақ тіліндегі күрделі неонимдердің қолданысы	58
Исаева Ж. А. Әдеби тілдегі сөйлеу стильдерін таптастырудың ғылыми-теориялық негіздері.....	61
Кенжеқанова Қ.К. Қазақ және ағылшын мәдениетіндегі деонимдердің ұқсастықтары мен айырмашылықтары.....	67
Кудедаев Р. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердегі зооморфизмдер.....	71
Кузеева З.С. Анықтауыштық қатынастың берілуі.....	74
Қадырқұлов Қ. Жаңа сөз бен жаңа сөз қолданыстарға тән басты қағидалар мен тәсілдер.....	78
Құтжанова Г. Бағалаудың берілу тәсілдері.....	81
Ломаченко Н.Л., Омарова Ш.Б. О некоторых особенностях перевода неологизмов в английской научно-технической литературе	84
Мәдібай Қ. Ауызша әдебиеттен жазбаша әдебиетке ойысу мәселелері тұрғысында.....	87
Оспанғалиева А.М. Жарнама және тіл.....	96
Рахман К. Қытай қазақтарының тілінде ғана кездесетін кейбір материалдық лексика атаулары.....	98
Тумабаева А. Жастар тілінің негізгі терминдері жайында.....	102
Шакирова Д. «Абай жолы» романындағы бейвербалды амалдардың тілдік сипаты.....	106

4. Торсуева И.Г. Фоностилистический аспект интонационных вариантов // Интонация и смысл высказывания. М.: «Наука», 1979. – 111 с.
5. Каспранский Р.Р. Нормы регуляции звуковой реализации высказывания // Вопросы нормы и нормативности в реализации языковых средств. Горький, 1988.
6. Портнова Н.И. Фоностилистика французского языка. М.: «Высшая школа», 1986. – 143 с.
7. Сыздық Р. Сөз құдіреті. Алматы: «Санат», 1997. -106 б.
8. Пешковский А.М. Роль грамматики при обучении стилю// Избранные труды. М., 1959.
9. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. М.: Гос. изд. худож. литературы, 1959.- 427 с.
10. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика. М., 1977.
11. Ганиев Ж.Г. Проблемы произносительной стилистики (об изучении произношения). Научно-аналитический обзор. М., 1977.
12. Мырзабеков С. Қазіргі қазақ тілі дыбыстар жүйесіндегі дистрибуциялылық пен функционалдылық. Филол. ғылымд. докторы ... диссертация. Алматы, 1998. – 249 б.
13. Қазақ әдеби тілінің ауызша түрі. Алматы: «Ғылым», 1987. -199 б.

Данная статья посвящена проблеме классифицирования фоностилей литературного языка в дихотомии «язык-речь» с гносеологического, онтологического и прагматического аспектов изучения

This article is sanctified to the problem of classification of fonostyles of literary language in dichotomy "language-speech" from gnosiological, ontological and pragmatic aspects of study

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ДЕОНИМДЕРДІҢ ҰҚСАСТЫҚТАРЫ МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ

Кенжеқанова Қ.К., ҚазҰУ-дың 1-курс докторанты, kenzhekanova.kuralay@mail.ru

Ономаст-ғалымдар жалқы және жалпы есім арасында болатын ауысу заңдылығын тілге тән құбылыс ретінде зерттеп, оны деонимизация тәсілі негізінде қалыптасқан деп қарастырады. Осымен байланысты Т.Жанұзақ,

Қ. Рысберген көркем әдебиеттегі басты кейіпкерлердің жалқы есімдерінің жалпы мағынаға ие болуын тілдің танымдық қызметімен байланыстырады. Мысалы, *Қарабай, Қарынбай, Шығайбай, Мырқымбай, Қожанасыр, Жантық, Диоген, Фома, Дон-Кихот, Поль Прай, Бенедикт, Сократ, Дон-Жуан* тағы басқаларды мәдени таңба ретінде деонимдік атаулар деп қарастырылады.

Қазіргі уақытта деонимдік аталымдар физика (*ватт (ваттметр), кельвин (кельвиндік шкала), гэнри (генри заңы), ньютон (Ньютон заңы, Ньютон-Лейбниц формуласы), Эништейн (Эништейн-де Хааза эффектісі)*); астрономия (*Галлейт кометасы*); археологиялық сала (*Бабаата, Әулиетас, Әулиеата*); тарихи кезең (*стахановшылар*

(стахановшылар қозғалысы), лениншылар, Неведа-Семей, Джимкроуизм), әртүрлі ағымдар (троцкизм, ленинизм, маоизм, шовинизм); медицина (гелиотерапия, гальванизация, дарвинизм, дальтонизм); химия (эйништейн); металлургия мен геология (сарыарқаит, индерборит, гагаринит); математика мен техникадағы жаңалықтар (вавилондық есеп, евклидтік, форд мотор); флора мен фауна (Адай жылқысы, Брабансон, Дон жылқысы, Қостанай жылқысы); әдебиет, өнер және спорт (абайтану, жамбылтану, сәкентану, лениниана, абай шумағы, Біржан-Сара айтыс, Boston, Rugby) және басқа да білім салаларында көбірек ұштасады, сондай ақ информатика, экономика және тағы басқа салаларында да қалыптасып келе жатыр. Ежелгі атақты философтар есімдері, олардың идеяларын жүзеге асырған ағымдар мен мектептерге берілген: Сократ мектептері, аристотелизм, троцкизм, ленинизм, маоизм, шовинизм. Математикада «Пифагор теоремасы» деген термин, физикада «Архимед заңы», «Архимед күші» деген сөз тіркестері қолданылады.

Қазіргі тіл ғылымында деонимдер қатары жыл сайын толығып, тіліміздің сөздік құрамын байыта түседе : филологиядағы - Абайтану, Сәкентану, т.б. астрономиядағы - Сәтпаев кіші планетасы, геологиядағы - Сәтбаев тау шыңы, және т.б. Демек, ол атаулар тілдің әлеуметтік қызметін, динамикасын сипатын дәлелдейді.

Ұлт тарихындағы маңызды оқиғалар тілдің құжаттық, мәдени танымдық қызметінің негізінде фразеологиялық жүйеде, көне мәтіндерде тарихи есімдер арқылы таңбаланып, халық жадында сақталады. Ерекше ұлттық мазмұндық сипаттағы, мәдени ақпараттық мәні басым бұл атаулар тіл білімінде деонимдер деп анықталып, тіл мен мәдениет сабақтастығында қарастырылады.

Деонимдер қоғам өмірімен, қоршаған ортамен тығыз байланысты. Деонимдер де халық тіліндегі сөздер сияқты өмір сүріп, ескіріп әрі жаңарып отырады. Олар да ғасырлар үшін қарт шежіре сияқты ұрпаққа жеткізіліп отырады. Деонимдер тілдегі сөздік құрамның бір бөлігі болып саналады. Ол өз арнасын жалпы халық тілі қорынан алады да тіліміздің ішкі заңына сәйкес дамиды. Сөйтіп ол тілдегі сөздердің (лексиканың) барлық салаларынан жасалады. Екі тіл мәдениетіндегі деонимдер тобы халықтың өткен замандардан бастап күні бүгінге дейін мәдени-тарихи өмір бейнесін анық көрсетеді. Екі тіл мәдениетінде деонимдердің пайда болып, даму жолы әртүрлі болуына қарамастан, екі тілдігі деонимдердің қолданылуы лингвомәдени тұрғыдан ұқсас болып келеді:

1. Құдайға деген сенім - Құдай төбеннен ұрсын! Құдай атсын! немесе (God) *less my soul (!)* (E.g. "I don't understand what keeps you ticking, Charles," said the Admiral. "God bless my soul, even as a mad young lieutenant I wouldn't have done it."); (God) *bless you!* (E.g. "I think I'm getting a cold," he complained. And as if to prove his point he started sneezing violently. "God bless you!" she said automatically.); (God) *bless you* (E.g. "Well, I can spare fifty pence." "God bless you, sir," the old man said, "at least I can get something to eat with that.")

2. Үнемі уайымдап жүретін адам – Асан Қайғы, *A calamity Jane* ((a pessimistic person who is always expecting the worst to happen, exaggerates fears, enjoys telling tales of woe, etc.) E.g. I've not been nearly as ill as my aunt made out. She is a real calamity Jane; you've only got to catch a bad cold for her to start thinking of coffins.)

3. Ақыл мен алғырлық - *Жүрение, A Daniel come to judg(e)ment* ((sb who makes a wise decision or ruling about sth that has perplexed others or may be said in approval of sb

9.Тарихи оқиғалар - *Күлтөбенің басында күнде жиын, ақыры бұл жиынның болды қиын; (meet) one's Waterloo* ((be faced with, esp after previous success) a final defeat, a difficulty or obstacle one cannot overcome (source – from the defeat of Napoleon at Waterloo 1815)E.g. Every man *meets his Waterloo* at last.)

10. Билік - *қоқан-лоққымен қорқыту, King Log...King Stork* ((a ruler, overseer, boss etc (King Log) who does neither harm nor good, is not feared but is ineffective, contrasted with one (King Stock) who makes his power felt in a destructive or tyrannical way (from Aesop's fable of the frogs who asked Jupiter for a King; dissatisfied with the log he throw down for them, they wre sent a stork instead). E.g. “ You promised to be as great a tyrant as Clun in your editorial supervision” he said laughing. “ I suspect, we avoided *King Log* to be landed with *King Stork*.”)

Сонымен қатар, ағылшын мәдениетіне ғана тән деонимдердің қолданысын байқауға болады. Мысалға Англияда патша әулетінің сақталуына байланысты *The King's / Queen's English* ((standard English as contrasted with regional dialect, slung, substandard or foreign forms; English as apposed to any other language. E.g. He has one of the most flexible voices in radio, although he says that coming from Somerset meant he had a hard time at first convincing producers that he could speak *the Queen's English*.)); *From log cabin to White House* ((catchphrase) from humble, or obscure, beginning to a position of power, wealth or influence (from the title of a biography of the US President, James Garfield, by W M Thayer) E.g. It was Bernie who so constantly urged him to control and limit his fantasies by achievement. “*From log cabin to White House*, my dear,” Bernie had said , “isn't done on a broomstick any more.”); *John Bull* (the English nation; a nickname for, and a burly symbolic figure representing (in political cartoons etc), the typical average Englishman.E.g. *John Bull* at any rate went about his empire-building without troubling his head over universal ideas.) сияқты деонимдерді атап өтсе болады.

Сонымен, қорытындылай келе қазақ және ағылшын тілдеріндегі деонимдер өзінің ұлттық спецификасына қарамастан, жоғарыда көрсетілген ұқсатықтарды байқауға болады. Екі тілдегі деонимдердің басым тобы халқымыздың өткен замандардан бастап күні бүгінге дейін мәдени-тарихи өмір бейнесін анық көрсетеді. Деонимдерде белгілі дәрежеде ырым мен дәстүр ерекше орын алып отырған. Олардың кейбірін сөздің киелі күшімен де байланыстырып отырушылық көне дәуірден бар құбылыс. Көп ретте деонимдер халықтың әдет-ғұрып, салт-сана, тарихи дәстүрлерімен байланысты екені белгілі.

The article is based on linguocultural research. The main aim of the article is directed to find out some similarities and differences of deonimization process between the Kazakh and the English languages by linguocultural way

Основной целью статьи является выявление сходств и различий процесса деонимизации между казахским и английским языками путем лингвокультурологических исследований